

22-23.04.2024

<https://phoenixpublication.uz/>

**XIZMAT KO'RSATISH SOHASINING MILLIY IQTISODIYOT TIZIMIDA
TUTGAN O'RNI**

Xalliyeva Nargiza Rozikovna

Buxoro muhandislik-texnologiya instituti, PhD, Buxoro sh

Xalilova Gulnoza Rasulovna

Buxoro muhandislik-texnologiya instituti magistranti, Buxoro sh.

РОЛЬ СФЕРЫ УСЛУГ В НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКЕ.

Халлиева Наргиза Розиковна

Бухарский инженерно-технологический институт, PhD, г. Бухара.

Халилова Гулноза Расуловна

Бухарский инженерно-технологический институт, магистр, г. Бухара.

THE ROLE OF THE SERVICE SECTOR IN THE NATIONAL ECONOMY

Khalliyeva Nargiza Rozikovna

Bukhara Engineering and Technological Institute, PhD, Bukhara

Khalilova Gulnoza Rasulovna

Bukhara Engineering and Technological Institute, graduate student, Bukhara

"Xizmat" tushunchasi global iqtisodiyotning ajralmas qismi bo'lib, u ko'pincha xizmat ko'rsatish iqtisodiyoti sifatida tavsiflanadi. Buning sababi, xizmat ko'rsatish sohasida takliflar ko'proq. Xizmat ko'rsatish sohasining bosqichma-bosqich o'sishi ham mintaq, ham butun mamlakat miqyosida iqtisodiy o'sishni ko'rsatadi. [1]

Xizmatlar nima. Xizmat - bu mehnat, uning natijasi nomoddiy ne'matlarda, ya'ni hech qanday jismoniy shaklsiz ifodalanadi. Misol uchun, rieltor yoki advokat xizmatlarini tanlashda odam mahsulot emas, balki kvartira tanlash va sudda himoya qilish kabi o'lchovsiz narsalarni oladi. [2]

Xizmatlar turli sohalardagi kompaniyalar xodimlari tomonidan taqdim etiladi. Talab darajasiga ko'ra ular turlarga bo'linadi, ular:

Har bir inson uy-joy kommunal xizmatlariga muhtoj;

Aksariyat odamlar transport xizmatlariga muhtoj;

Aholining ayrim toifalari ta'limga muhtoj.

Asosiy xususiyatlar. Xizmatlar bozori xilma-xil, ammo har qanday vositachilik faoliyati quyidagilar bilan tavsiflanadi:

Doimiy egalik qilishning mumkin emasligi. Nomoddiy tovarlar bironing mulki hisoblanmaydi. Nomoddiy ifoda. Xizmatlar nomoddiydir - ularga qo'l bilan tegib bo'lmaydi va bir necha tomondan ko'rib chiqiladi. Shu sababli, xodimning malakasini va uning

22-23.04.2024

<https://phoenixpublication.uz/>

xizmatlari sifatini oldindan baholash qiyin. Tabiatda vaqtinchalik. Xizmatlarni saqlash mumkin emas, ularni faqat amalga oshirish mumkin. O'zaro almashinish qobiliyati. Turli kompaniyalar bir xil xizmatlarni taqdim etadilar, bu esa tashkilotlar o'rtasida raqobatni keltirib chiqaradi. [3]

Ajralmaslik. Xizmatlarni, masalan, tovarlarni yetkazib beruvchilardan alohida olish mumkin emas, ular sotib olingandan keyin uzoq vaqt davomida saqlanishi mumkin. Xizmatlar bir vaqtning o'zida taqdim etiladi va iste'mol qilinadi. O'zgarmaslik. Ba'zi xodimlar yaxshiroq ishlaydi, boshqalari esa yomonroq, bu mehnat zichligi va ularning kasbiy mahorati bilan belgilanadi. [4]

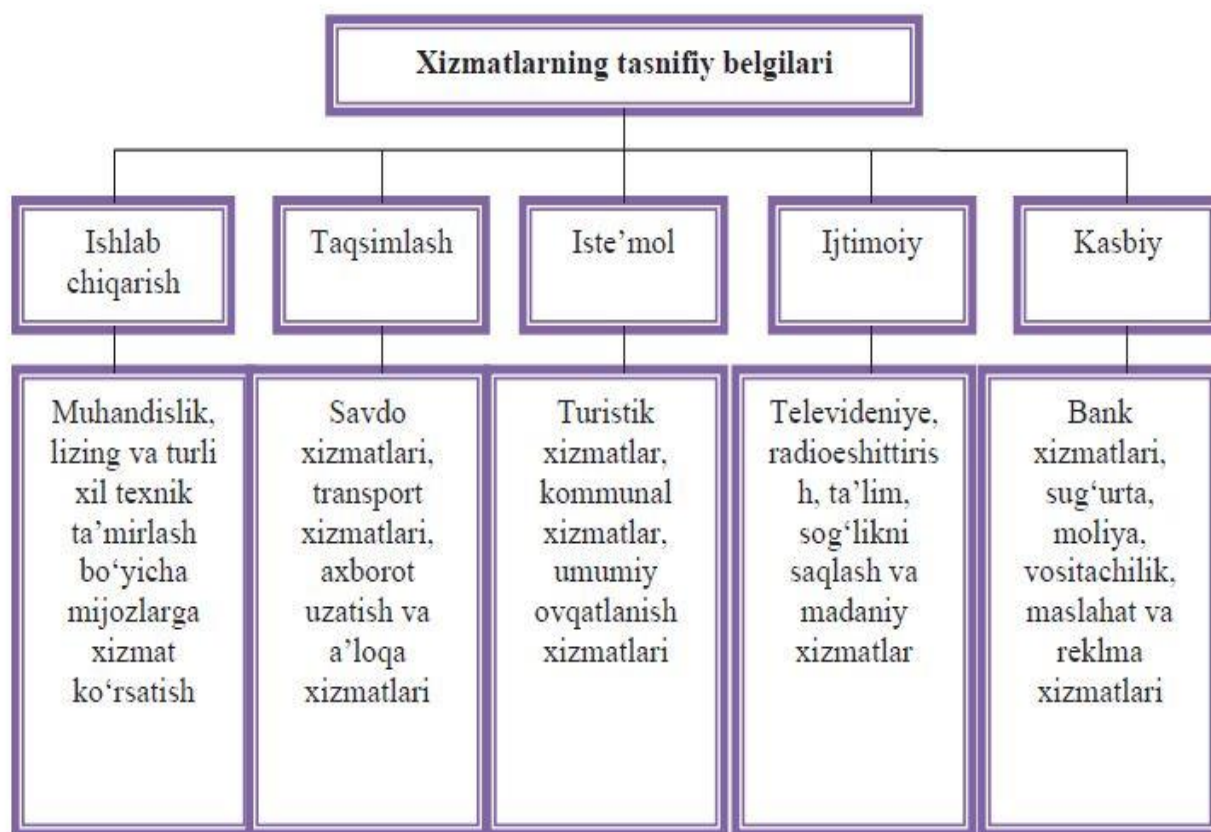
Barcha xizmatlar iste'molchi auditoriyasi bo'yicha tasniflanishi mumkin:

Biznes bilan bog'liq. Bular korxonaning kundalik ehtiyojlarini va uning ishlashini ta'minlaydigan xizmatlardir. Masalan, texnik yordam bo'yicha mutaxassislar va logistiklarning ishi. [5] Bilvosita, bu toifaga sug'urta, transport, bank va aloqa kiradi. Shaxsiy. Jismoniy shaxslarga ularning ehtiyojlari va so'rovlariga qarab ko'rsatiladigan xizmatlar. Xizmat butunlay mijozlar bilan individual ishlashga qaratilgan. [6] Bunday ishlarga tibbiy xizmat ko'rsatish, kosmetologiya va fitnes xizmatlarini ko'rsatishni misol qilib keltirish mumkin. Ijtimoiy. Ushbu xizmatlar jamoat ahamiyatiga ega bo'lib, notijorat tashkilotlar yoki davlat organlari tomonidan taqdim etiladi. Ular ijtimoiy tenglikka erishish uchun mo'ljallangan, lekin ulardan foyda yo'q.

Binobarin, xizmat ko'rsatish korxonalarini boshqarishning oqilona mexanizmini ishlab chiqish uchun xizmat ko'rsatish sohasidagi korxonalar faoliyatining oxirgi iste'molchilariga, xususan, jismoniy va yuridik shaxslar, umuman, butun mamlakat iqtisodiyotiga roli va ahamiyatini o'rganish muhim hisoblanadi. [7]

Xizmat ko'rsatish sohasini tadqiq etishda, avvalo, ushbu sohaning qanchalik o'ziga xos ekanligini ta'kidlab o'tish zarur. Buning sababi shundaki, xizmat ko'rsatish korxonalari va tashkilotlari, shuningdek, ushbu sohada ishlayotgan xodimlar aholining moddiy, ijtimoiy, kundalik va ma'naviy ehtiyojlarining katta qismini qondirishga qodirdir. [8].

Xizmat ko'rsatish korxonalari faoliyatining rivojlanishi o'ziga xos xususiyatlar va jihatlarga egadir. Shunga ko'ra, muayyan omillar ta'sirini ifodalovchi mazkur soha rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari va rivojlanish tendensiyalarini nazariy jihatdan yoritib berish alohida ahamiyatga egadir. [9]

1-rasm. Xizmatlarning tasnifiy belgilari bo'yicha guruhlariga ajratilishi¹

Bugungi kungacha xizmatlarning yaxlit ma'noga ega ta'rifi mavjud emas. Ijtimoiy-iqtisodiy mohiyatiga ko'ra muayyan tavsifni aniqlashda moddiy ne'matlarga nisbatan farqli ravishda xizmatlarni ijtimoiy ahamiyati va iqtisodiy natijasi bo'yicha tavsiflash alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu holatda xizmatlarning muhim xususiyati sifatida kishilar ehtiyojlarini qondirish bilan bog'liq faoliyat hisoblanib, konkret faoliyat shakli yoki turining pirovard natijasi ko'rinishida namoyon bo'ladi. [10]

Hozirgi ba'zi iqtisodiy adabiyotlarda xizmatlar ommalashgan quyidagi turda tavsiflanmoqda "maqsadli (ongli) mehnat bo'lib, unda ishlab chiqarishning samarasi uning iste'moli bilan mos tushadi". [11]

G'arbiy Yevropa davlatlari iqtisodchi olimlari tomonidan "xizmat" kategoriyasiga quyidagicha ta'rif berilgan: xususan, F.Kottler xizmatlar deganda yirik xilma-xillikdagi faoliyat turlari va tijorat mashg'ulotlarini ta'riflab, ular "bir taraf ikkinchi tarafga taklif qilish mumkin va asosan, ularni his qilib bo'lmaydi hamda biror-bir narsaga egalik qilishga olib kelmaydi. Xizmatlarni ko'rsatish moddiy ko'rinishdagi tovar bilan bog'liq bo'lishi mumkin yoki aksincha, bog'liq bo'lmasligi ham mumkin". [12]

Shuni ta'kidlash kerakki, ilmiy-texnik taraqqiyot jarayonida bir qator noodatiy xususiyatlarga ega bo'lgan xizmatlar paydo bo'ladi. Xizmatlarning har xil turlarida nomoddiy va moddiy elementlarning nisbati bir xil emas, bu an'anaviy va noan'anaviy

22-23.04.2024

<https://phoenixpublication.uz/>

xizmatlarni ajratib olishga imkon beradi. Shuni ta'kidlash kerakki, turli xil xizmatlarning moddiy va nomoddiy elementlari o'rtasida turli xil nisbatlar mavjud: moddiy mahsulotning tegishli xizmatlar bilan kombinatsiyasi (masalan, kompyuterni sozlash, ta'mirlash, internetga ulanish xizmatlari bilan); oziq-ovqat xizmatlari (masalan, restoranda ovqatlanish narxi 30% bo'lishi mumkin, qolganlari oziq-ovqat sotib olish, ovqat tayyorlash, dasturxon bezash, xonasini ijaraga olish, bino va xona dizayni, avtomobil turargohi, san'atkorlar xizmatlariga to'g'ri keladi); kasallar, qariyalar, nogironlar, bolalar va boshqalarni parvarish qilish bo'yicha "sof xizmatlar" deb nomlangan xizmatlar. [13]

Xizmatlarni taqdim qilishni faqatgina xizmat ko'rsatishni ta'minlash uchun zarur bo'lgan bajaruvchining faoliyati sifatida emas, balki jarayon sifatida hisobga olsak, uning quyidagi asosiy bosqichlarini ajratib ko'rsatish mumkin: zarur resurslar bilan ta'minlash, ijro etishning texnologik jarayoni, nazorat qilish, sinovdan o'tkazish, qabul qilish, baholash, xizmat ko'rsatish jarayoni. [14]

Hozirgi kunda bir-biridan farq qiluvchi ayrim xizmatlar toifalarini ajratish tendensiyasi mavjud va ushbu toifalar bo'yicha xizmatlarni quyidagicha tasniflash mumkin (1-jadval).

**Xizmatlarning muayyan tasnifiy belgilari bo'yicha turlarga
ajratilishi²**

№	Xizmatlarning tasnifiy belgilari	Xizmatlar turlari
1.	Xizmatlarning turlari bo'yicha	Ishlab chiqarish; taqsimlash; kasbiy; iste'mol (ommaviy); ijtimoiy.
2.	Moddiy-buyum mazmuniga ega xizmatlar	Moddiy ishlab chiqarish xizmatlari; nomoddiy xizmatlar.
3.	O'ziga xos xususiyatlariga ko'ra	Yangi iste'mol qiymatini yaratuvchi; tovarlarning iste'mol xususiyatini tiklovchi xizmatlar; shaxsiy tavsifdagi xizmatlar.
4.	Sezuvchanlik darajasi bo'yicha	Obyekt sifatida insonga yo'naltirilgan seziluvchan xizmatlar (sog'liqni saqlash, restoran, kafe, yo'lovchi transporti); obyekt sifatida tovarlar va buyumlarga yo'naltirilgan seziluvchan xizmatlar (kimyoviy tozalash, jihozlar ta'mirlash); inson tafakkuriga yo'naltirilgan sezilmaydigan xizmatlar (ta'lim, radioeshittirish, teatr, muzey); sezilmaydigan aktivlar bilan bog'liq sezilmaydigan xizmatlar (huquqiy, sug'urta maslahat).
5.	Ishlab chiqaruvchining xarakteriga bog'liqligi bo'yicha	Insonlarga taqdim qilinadigan xizmatlar; mashina va mexanizmlarga taqdim qilinadigan xizmatlar.
6.	Xizmatlarni ko'rsatish vaqtida mijozlarning ishtirok etishiga bog'liqligi bo'yicha	Mijozning ishtirokini talab qiluvchi xizmatlar (kosmetolog, vrach); mijozning ishtirokini talab qilmaydigan xizmatlar (adabiyotlarni qidirish, maishiy xizmat buyumlarini ta'mirlash).
7.	Iste'molchilarning motivatsiyasiga bog'liq holdagi xizmatlar	Insonlarning shaxsiy zaruratini qondirishga mo'ljallangan xizmatlar (ta'lim, madaniyat, sport); korxona va tashkilotlarning jamoaviy ehtiyojlarini qondirishga yo'naltirilgan xizmatlar (ishbilarmonlik tavsifdagi xizmatlar); ijtimoiy ehtiyojlarni qondirishga yo'naltirilgan xizmatlar.
8.	Ishlab chiqaruvchilarning motivatsiyasiga bog'liq holdagi xizmatlar	Maqsadi foydaga yo'naltirilgan tijorat xizmatlari; muayyan ijtimoiy samarani olishga yo'naltirilgan muhtojlarga yordam berish bo'yicha xizmatlar.
9.	Xizmat ko'rsatish shakllari bo'yicha	Tomonlarning kelishuv shartlari bilan muvofiqlikda xizmatlar olish huquqini taqdim qiluvchi hujjatga asoslangan xizmatlar; Ish, dam olish, turarjoylari bo'yicha; vaqt oralig'ida amalga oshiriladigan shoshilinch xizmatlar; o'z-o'ziga xizmat ko'rsatish.
10.	U yoki bu tarmoqqa tegishliligiga ko'ra	Sog'liqni saqlash, ta'lim, maishiy, kommunal, turizm, ko'chmas mulk sohasidagi, bank, axborot, moliyaviy va boshqa turdagi xizmatlar.
11.	Samaradorlikni oshirishga ta'siri bo'yicha	Progressiv xizmatlar; subyektiv xususiyatga ega xizmatlar; individual xizmatlar.

T.Xillaning bergan ta'rifiga ko'ra, xizmat – bu qandaydir iqtisodiy birlikka tegishli bo'lgan shaxs yoki tovar holatining boshqa iqtisodiy birlik tomonidan oldindan birinchi birlikning roziligi bilan sodir etiladigan faoliyati natijasidagi o'zgarishidir. Ushbu ta'rif xizmatlarni aniq foydali iqtisodiy faoliyatning natijasi sifatida qarash imkonini beradi va xizmatni almashuv hamda savdoning predmetiga aylantiradi. [15]

M.Katels iqtisodiyotining axborot va axborotlashtirish bilan bog'liq xususiyatlariga e'tibor berib, xizmatlarni yangicha tavsifga egaligi va xizmatlarni ko'rsatishda faoliyatning yangi ko'rinishlarini tadqiq etgan. Uning fikricha, xizmatlar kategoriyasi tarixan turli xil ijtimoiy tuzilmalar va ishlab chiqarish tizimlaridan shakllanib kelayotgan faoliyatni o'z

22-23.04.2024

<https://phoenixpublication.uz/>

ichiga oladi. Xizmat ko'rsatish sohasida rang-barang faoliyat turlarini biriktirib turuvchi yagona belgi ushbu yagona (umumiy) belgining yo'qligidir. Xizmatlarni ularga tegishli bo'lgan ichki xususiyatlardan kelib chiqib aniqlashda shuni aytish kerakki, axborot iqtisodiyotining rivojlanishi bilan tovarlarning "nomoddiyligi" va "moddiyligi" o'rtasida mazmunan farqi yo'qoldi. [16]

Albatta, iqtisodiyotning transformatsiyalashishi sharoitida aksariyat xizmatlar [17] turlari tarkibida moddiy buyumlar ahamiyatli o'ringa ega bo'lsa, buning aksi moddiy ishlab chiqarish tarkibida nomoddiy ko'rinishdagi elementlar hissasi oshib bormoqda.

N.A.Barinovning bergan ta'rifiga ko'ra, "xizmat – bu mahsulotning (narsaning) foydali harakati yoki insonning o'ziga xos, oqilona ehtiyojlarini qondirish uchun faoliyat shaklida namoyon bo'ladigan, foydalanish qiymatlarini yaratadigan mehnat natijalari bo'yicha paydo bo'ladigan iqtisodiy munosabatlardir". Shuning uchun xizmat ko'rsatish jarayoniga iste'molchilarga xizmatlarni yetkazib berish jarayoni, ya'ni har qanday shakldagi jismoniy va yuridik shaxslarning ehtiyojlarini qondirish jarayoni sifatida qaralishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Хаксевер К., Рендер Б., Рассел Р., Мердик Р. Управление и организация в сфере услуг, 2-е изд. / Пер. с англ. Под ред. В. В. Кулибановой. – Санкт-Петербург: Питер, 2002. – 752 с.: ил. – Серия «Теория и практика менеджмента»).
2. Okoye A. Theorising corporate social responsibility as an essentially contested concept: is a definition necessary? [Text] // Journal of Business Ethics / 2009. – № 89. pp. 613–627.
3. Xalliyeva N.R. Monografiya: Turizm sohasini rivojlantirishda aholi bandligini ta'minlash nazariyasi va amaliyoti. O'zbekiston Respublikasi Oliy Ta'lim, Fan va Innovatsiyalari Vazirligi, BuxMTI, "Turon nashriyoti" Toshkent-2023
4. Ураков Ж.Р. Хизмат кўрсатиш корхоналари фаолиятлари самарадорлигини оширишнинг ташкилий-иқтисодий механизми (Самарқанд вилояти мисолида) // Иқт. фан. номз. ... дисс. – Тошкент: СамИЦИ. 2011. 15-16 б.
5. Xalliyeva N.R."Turizm sohasini rivojlantirishning aholi bandligini ta'minlashga ta'siri(Buxoro viloyati misolida) // PhD....diss.-Toshkent: TDIU 2023.
- 6.
7. Karomatovna M. J. IMPACT OF ENTERPRISE ASSET MANAGEMENT ON THE PROCESSES OF GLOBALIZATION IN THE ECONOMY OF UZBEKISTAN //British View. – 2023. – T. 8. – №. 5. [View of IMPACT OF ENTERPRISE ASSET MANAGEMENT ON THE PROCESSES OF GLOBALIZATION IN THE ECONOMY OF UZBEKISTAN | British View](#)
8. Mukhsinov B., Yuldasheva S. Jamila Musaeva International journal of advanced science and technology vol. 29, no. 5, (2020) //issn. – 2005. – T. 4238. – C. 1922-1926.

22-23.04.2024

<https://phoenixpublication.uz/>

9. Karomatovna M. J. Efficiency of introducing innovative approaches in higher education in uzbekistan //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – Т. 3. – №. 4. – С. 1266-1275.
10. Khalilova, M. N., and Pulotov Sh Sh. "Actuality of Public Finance Management System in The Republic of Uzbekistan: Main Directions, Stages, Prospects for Improvement." *European Journal of Economics, Finance and Business Development* 1.3 (2023): 1-3.
11. Артикова Д. М., Пулатов Ш. Ш. ПЕРСПЕКТИВЫ РЕАЛИЗАЦИИ СТРАТЕГИИ «ЦИФРОВОЙ УЗБЕКИСТАН-2030» //Современные проблемы социально-экономических систем в условиях глобализации. – 2021. – С. 347-350.
12. Пулатов Ш. Ш. СОПОСТАВЛЕНИЯ КОНСОЛИДИРОВАННОГО ОТЧЕТА О СОВОКУПНОМ ДОХОДЕ И ПОРЯДОК СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЕГО В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН //Современные проблемы социально-экономических систем в условиях глобализации. – 2021. – С. 189-191.
13. Мусаева Ж. К., Халилова М. А., Мусаева А. К. СОВРЕМЕННЫЙ МЕХАНИЗМ СТИМУЛИРОВАНИЯ КАЧЕСТВА НА ПРЕДПРИЯТИЯХ РЕАЛЬНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ //Вопросы экономических наук. – 2015. – №. 1. – С. 17-18.
14. Халилова М., Мусаева Ж., Бухара Р. У. ИННОВАЦИОННЫЕ ФОРМЫ ОБУЧЕНИЯ И ИХ ОСОБЕННОСТИ.
15. Qurbonovna, Xudoyberdiyeva Oysha. "TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA MILLIY MADANIYATNING O'RNI." *Научный Фокус* 1.8 (2023): 1024-1027.
16. Худайбердиева О. К. ЭКОНОМИЧЕСКИЕ РЕФОРМЫ СФЕРЫ УСЛУГ В УЗБЕКИСТАНЕ //АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ И РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ. – 2021. – С. 216-220.
17. Худайбердиева О. К. ТЕНДЕНЦИИ СТРЕМИТЕЛЬНОГО РАЗВИТИЯ СФЕРЫ УСЛУГ В УЗБЕКИСТАНЕ //ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ: ПОТЕНЦИАЛ НАУКИ, БИЗНЕСА, ОБРАЗОВАНИЯ. – 2021. – С. 102-113.